

קיצור הלכות אבלות

מדריך מעשי לשאלות מצויות של אבלות
ומנהגי העדות השונות

הרב יוני דון-יחיא

לעילוי נשמת סביי וסבתותיי ז"ל

ניתן להעביר הלאה

הערות ושאלות יתקבלו בברכה

054-6702319

Yonidon11@gmail.com

מהדורה שביעית – שבט תשפ"ג

בשמחות בעזרת ה'!

ניתן למצוא את החוברת באתר שלי

https://torat-haim.blogspot.com/2022/02/blog-post_63.html

או לסרוק

למעוניינים במנהגים של ניחום אבלים -

https://torat-haim.blogspot.com/2022/03/blog-post_47.html

או לסרוק

שאלות מורכבות בנושא של סוף החיים

ניתן לפנות למוקד "קדושת החיים" 079-5555955

או ישירות אליי 054-6702319

ברוך דיין האמת.

אני מבקש לכאוב איתכם ולהשתתף בצערכם על יקירכם שעלה השמימה. ברגעים קשים של בלבול וחוסר ודאות, רציתי לסייע מעט לשאלות רבות שעולות. אתם מוזמנים להתקשר בכל שאלה שהיא, קטנה או גדולה.

כאן בשבילכם, יוני 054-6702319
רב מושב הזרעים

· הדברים כתובים מטעמי נוחות בלשון זכר אך מיועדים בשווה גם לנשים ·

תוכן

- 1 שעת יציאת הנשמה
- 2 מהפטירה ועד הקבורה
- 4 ההלוויה ובית הקברות
- 5 לאחר הקבורה
- 6 דיני שבעה
- 9 קדיש ושליח ציבור
- 11 תפילה בבית האבל
- 13 שבת
- 15 סיום השבעה
- 16 דיני ה'שלושים'

טוב לומר קבלת עול מלכות שמיים ("שמע ישראל", "ה' מלך") עם החולה. וגם וידוי ("אשמנו, בגדנו..."), "גדל אלוקים חי" ו"אדון עולם". יש מעדות המזרח שאומרים התרת נדרים וקללות עם שלושה אנשים.

אפשר לומר לחולה שפסוקים אלה יכולים לעזור לרפואתו (שו"ע יו"ד שלח). אם יש חשש שאמירות אלה יגרמו לחץ לחולה, נכון לאומרם בשקט.

לאחר שנקבע המוות אמורים לברך "דיין האמת" ולעשות קריעה בחולצה. אבל כיום מקובל להמתין להלוויה שבה מדריכים את האבלים איך עושים זאת.

טוב לומר 'צידוק הדין', חוץ משבת וחג:

"אֲדֹנָי נָתַן וְאֲדֹנָי לָקַח, יְהִי שֵׁם אֲדֹנָי מְבָרָךְ.
הַצּוֹר תָּמִים פָּעֵלוּ, כִּי כָל דַּרְכָיו מְשֻׁפָּט.
אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עֹל, צַדִּיק וְיֵשֶׁר הוּא.
וְהָלַךְ לִפְנֵיהֶ צְדָקָה, כְּבוֹד אֲדֹנָי יֶאֱסָפָה.
תִּשָּׁבַב בְּשָׁלוֹם וְתִישָׁן בְּשָׁלוֹם,
עַד בּוֹא מְנַחֵם מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם."

שעת

יציאת

הנשמה

מהפטירה ועד הקבורה

מועד ההלוויה – משתדלים שלא לעכב את ההלוויה. אבל מותר להמתין בשביל קרובים שחשוב להם להשתתף בהלוויה (שו"ע שנה, א). חשוב להתאמץ שלא להגיע לפגיעה ולסכסוך משפחתי ח"ו בגלל הרצון להקדים את ההלוויה.

אונן. מעת שנודע על הפטירה ועד סיום הקבורה, שבעת הקרובים (בן, בת, בן זוג ובת זוג, את, אחות, אבא, אמא) נקראים "אוננים" ואינם רשאים לקיים מצוות אלא להתעסק בהכנות לקבורה, כמו שנסביר כעת.

כטור ממצוות. הלכה מיוחדת במינה נאמרה באונן: להימנע מקיום מצוות עשה. אבל אין היתר לעבור על איסור כלשהו. ההלכה מפקיעה מהאונן קיום מצוות מפני מצבו הנפשי, ומפני כבודו של הנפטר, שיהיו קרוביו מרוכזים רק בו. הלכה זו נכונה גם בימינו כשאנשי החברא קדישא מטפלים בסידורי ההלוויה (שו"ע שמא, א; צרור החיים; ילקוט יוסף). אם ההלוויה מתעכבת מספר ימים, יש לשאול רב איך לנהוג.

בשבת האונן חייב בכל המצוות, בשונה מיום חול (שו"ע שם).

דברים שנאסרו לאונן: יחסי אישות, תספורת, גילוח ומקלחת (פ"ת שמא, כג; חיים שאל ב, לח). אם האונן מזיע וכד' ורוצה להתנקות לפני ההלוויה, מותר להתקלח מקלחת קצרה במים קרים או פושרים.

אין ללמוד תורה אבל מותר ללמוד הלכות אבלות. מותר לאונן לומר תהילים לשמירה על הנפטר אם אינו צריך להתעסק בארגון ההלוויה (צי"א ה, מו והגר"א נבנצל 'ירושלים במועדיה' - בין המיצרים עמ' רסג). מה טוב אם מישהו, ולא דווקא קרוב משפחה, **יאמר תהילים** כפי יכולתו בקרבת הנפטר עד ההלוויה (שו"ע שמא, ו וגשה"ח ה, ד).

בני עדת תימן הנהגים כרמב"ם מתירים לאונן רחיצה, תספורת ולימוד תורה. כך נוהגים גם חלק מיוצאי מרוקו (עי' חיי עולם ה, יח).

מותר ללבוש **נעלי עור**. לאחר הקבורה האבל מסיר אותן ולובש נעלי בד או גומי (שו"ע שמא, ה).

מותר לבחור איזה בגד ללבוש בהלוויה ובו תקיים ה"קריעה".

האונן נוטל ידיים בלי ברכה כאשר קם בבוקר ולפני אכילת לחם.

מותר **לאכול ולשתות** כרגיל, חוץ מבשר ויין. אבל **אסור לברך** על המזון והשתיה, לפניה ואחריה, ואינו מצטרף לזימון (שו"ע שמא, א; ילקו"י עא, ב, ז).

אינו עונה "אמן" על ברכות של אחרים.

אינו עושה הבדלה במוצאי שבת. לאחר ההלוויה יבדיל, ומתחיל מברכת "בורא פרי הגפן" (פ"ת שעו, ב). אם ההלוויה היתה ביום ראשון או אחר כך, מברך בהבדלה רק "בורא פרי הגפן" ו"המבדיל", בלי ברכת הבשמים והנר (שו"ע או"ח רצט, ו).

מותר לומר קריאת שמע שעל המיטה ותפילת הדרך בנסיעה, כי הם נועדו לשמירה (ספר מעולם ועד עולם).

מותר ללבוש ציצית ללא ברכה.

מותר לתת צדקה (מעולם ועד עולם).

האונן אינו מניח **תפילין** ואינו מתפלל שחרית, מנחה או ערבית.

לגבי תפילין ישנה הלכה נוספת (שו"ע או"ח לח, ה ויו"ד שפח, א): התפילין נקראים "פאר" וכתר לאדם, ההיפך ממצבו השפל של האבל. לכן ביום הפטירה אין מניחים תפילין **גם אחרי הקבורה**. כלומר אם הפטירה היתה בלילה, וגם הקבורה היתה בלילה או למחרת במהלך היום – אין להניח תפילין במהלך היום. אבל מותר לאבל להיות חזן. אמנם ראיתי בכמה מקומות שמניחים תפילין גם ביום הראשון (ועי' שערי הלכה ומנהג, יו"ד).

אם הפטירה והקבורה הם בימים שונים, כגון שהפטירה ביום והקבורה בלילה או למחרת, רבים נוהגים להניח תפילין, בלי לברך עליהם (חיי"א יד, יט).

הדלקת נר נשמה. "נר ה' נשמת אדם" (משלי כ). לכן נוהגים להדליק נר לכבוד הנפטר, מהפטירה ועד סוף השבעה. בכל יממה מדליקים נר כאשר הקודם כבה, או שמדליקים נר גדול לשבעה ימים (מ"ב תקמח, ג).

עשיית מלאכה והפסד ממון. אבל אינו מתעסק בעבודתו בכל השבעה ועל העסק שלו להישאר סגור (שו"ע שפ). אם עלול להיגרם הפסד משמעותי לאבל או לשותף שלו, יש לפנות לרב עוד לפני הקבורה כדי להעביר את הבעלות על העסק לאדם אחר לימי השבעה (עי' כת"ס יו"ד קפו).

דוחים עבודות שיפוץ בבית לאחר השבעה.

ההלוויה ובית הקברות

סדרי הלוויה וקריעה. פרטי ההלוויה נקבעים עם צוות החברא קדישא, שגם מדריך את האבלים מתי לברך "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם דיין האמת" ואיך לבצע את הקריעה. נשים סוגרות לאחר הקריעה את הקרע עם סיכת ביטחון מפני הצניעות, או לובשות מתחת לבגד שקורעים חולצת-בסיס.

נשים רשאיות לפי הדין להיכנס לבית הקברות גם בזמן יסתן ובזמן הריונו, בפרט אם חשוב להן להשתתף בהלוויה. ויש נשים, בעיקר מעדות אשכנז, שנוהגות שלא להיכנס בזמן ההריון (מעולם ועד עולם עמ' 442). גם מעוברת שנשואה לכהן ויודעת שהעובר זכר, יכולה להיכנס לבית הקברות (דה"ח רמב, ג). גם חתן וכלה שנמצאים בשנה ראשונה לנישואיהם רשאים להשתתף בהלוויה ובאזכרה.

כאשר האבֵל מזכיר דבר הלכה או הנהגה טובה ששמע מאביו או מאמו שנפטרו, נכון להוסיף את המילים "**הריני כפרת משכבוה**" (אהיה אני כפרה על כל מה שעלול לבוא עליו). מילים אלה מוסיפים עד תום שנת האבלות (שו"ע רמ, ט; ח"י אדם סז, ו).

בסיום ההלוויה חולצים האבלים **נעלי עור**, ונועלים נעלי בד או גומי (שו"ע שעו, ד). אם יש חשש שייפלו או יחלו מהקור, ישתדלו לשים בנעלי העור מעט עפר ויחלצו את הנעליים כשיגיעו לביתם (מעולם ועד עולם).

היכן יושבים שבעה? ראוי לשבת בביתו של הנפטר, משום שיש בכך נחת רוח לנשמה (רמ"א שפד, ג). אם אין הדבר מתאפשר, יושבים בבית של אחד האבלים.

אם לאבל חשוב לשבת בביתו ולא בבית הנפטר, מותר לו. כמו כן אם האבל רוצה לחזור לביתו לחלק מה'שבעה' כדי לאפשר למי שגר לידו לבוא לנחמו, מותר לו (צרוח החיים עמ' 58; ועי' מעולם ועד עולם כט, ו-ח).

סעודת הבראה. אסור לאבלים לאכול סעודה ראשונה לאחר הקבורה ממזון שלהם. חבריהם או קרוביהם מביאים להם אוכל (שו"ע שעח, א). על האבל להשתדל ליטול ידיים ולאכול פת, או לפחות מיני מזונות, ונוהגים להוסיף ביצה קשה או עדשים. האבל יכול לאכול ולשתות בנוסף כל מה שירצה (גשה"ח כ, ב; ילקו"י יג, ד). לגבי

תוספת בברכת המזון ראו בעמוד הבא.

לאחר הקבורה

דיני שבעה

קרוביו של האבל כגון אשתו וילדיו (הנכדים של הנפט), אינם נוהגים דיני אבלות (צורר החיים עמ' 25 שכך המנהג).

יציאה מהבית. האבל אינו אמור לצאת מהבית שבו הוא יושב שבעה, כדי שלא יסיח דעתו מן האבלות, פרט לתפילות (שו"ע שצג). אם יש צורך, מותר לאבל ללכת לישון בביתו, וראוי שמישהו ילווה אותו שלא יילך לבדו (הרב יעקב רז"ה).

נעלי עור. לא נועלים נעלי עור בשבעה, בדומה לתשעה באב (שו"ע שפב, א).

איש ואשתו. יחסי אישות אסורים ויש להפריד את המיטות (שו"ע שפג, א). חיבוק ונישוק מותרים (גשה"ח כא, ו).

בשר ויין. לפי הדין רק לפני הקבורה יש להימנע מבשר ויין, אבל בימי השבעה מותר (שו"ע שעה, ח). חלק מעדות המזרח מנמעים מבשר ויין כל השבעה, אבל בשבת לא ראוי להחמיר כי אין אבלות בפרהסיא (ילקו"י יג, יט; הרב שמואל אליהו). יוצאי מרוקו נהגו להימנע גם בשבת (חיי עולם נג, ע בשם שו"ת קרית חנה).

ברכת המזון. אם האבל אכל עם עוד שניים, עושים זימון. בעדות המזרח נוהגים לומר נוסח מיוחד לזימון ולברכת המזון, לכל מי שאוכל בבית האבל (הנוסח נמצא בדרך כלל בסוף הסידור). בשבת, כשסועדים עם האבלים אנשים שאינם אבלים, אין אומרים את הנוסח המיוחד (שו"ע שעט; ילקו"י יג, טז).

אשכנזים אינם נוהגים לומר את הנוסח המיוחד אלא מברכים כרגיל (עי' באה"ג ס"ס שעט).

טיפול בגוף. מותר לצחצח שיניים ולמרוח קרם שנחוץ לרכואה. מותר להשתמש בדאודורנט או בבושם למניעת זיעה וריח רע אך לא כדי שינדוף ריח טוב. אין להתאכר (עי' שו"ע שפא, ב-ו).

מקלחת אסורה כי יש בה תענוג, אבל לשם נקיות מותר. לכן בימינו שאנשים רגילים להתקלח מטעמי היגיינה, מותר לאבל לעשות מקלחת קצרה במים קרים או פושרים, אם הוא חש צורך להתנקות (בשם הגר"מ אליהו; ועי' שו"ע שפא, ג).

אשה אבלה אינה טובלת במקוה במהלך השבעה, אבל עושה הפסק טהרה ויכולה

להתנקות לשם כך (ש"ך שפא, ב).

שיער וציפורניים. אבֵּל אינו מתגלח ואינו מסתפר. ואינו גוזז ציפורניים בכלי (אין איסור בידיים או בשיניים) (שו"ע שצ).

כביסה ובגדים. לאבֵּל אסור לכבס בגדים או לגהץ אותם (גם לא בשביל אחרים). ואינו לובש בגדים חדשים. מותר להחליף בגדים סופגי זיעה כמו לבנים, גרביים וגופיה. ואף שאר בגדים, כשלא נעים לאבֵּל ללבושם יכול להחליף לבגדים מכובסים, ואין צורך לתת לאדם אחר ללבושם לפני כן (עי' פ"ת שפ"ט, ב וערוה"ש). ואינו מחליף מצעים למצעים מכובסים אלא אם יש צורך בכך (עי' שו"ע שפ, א).

את החולצה הקרועה מקובל שלא להחליף, ומכל מקום מותר להחליפה אם לא נעים ללבושה בגלל זיעה או לכלוך. אבֵּל על אחד מהוריו צריך לעשות "קריעה" גם בחולצה שלובש כעת (שו"ע שמ, יד). אבל מותר להחליף לבגד שינה (פיג'מה) בלי לעשות בו קריעה (ילקו"י ט, יט).

כיסא ומיטה. נוהגים שהאבלים יושבים במקום נמוך. מבוגרים שהדבר קשה להם יכולים לשבת על כיסא רגיל (ש"ך שפז, א). מותר לישון בלילה על המיטה כרגיל (פנים מאירות ב, קנ).

מלאכות הבית. מותר לאבֵּלה ולאבֵּל לנקות ולבשל לבני הבית (שו"ע שפ, כב). אבל נוהגים להקל מעליהם ולעשות עבורם דברים אלה (הרב שמואל אליהו). אין לתפור ולסרוג בשבעה (צרור החיים עמ' 55).

לימוד תורה. התורה משמחת את הלב והנשמה ולכן אסור ללמוד תורה, אך מותר ללמוד הלכות אבלות. אין ראוי לומר תהילים חוץ ממזמורים שאין בהם שמחה. אין לקיים שיעורי תורה בבית האבֵּל, אבל מקובל וראוי שבין מנחה לערבית יאמרו דברי תורה לעילוי נשמת הנפטר כגון משניות ודברי מוסר (מעולם ועד עולם).

ילדים. משתדלים שלא להביא ילדים קטנים לשבעה, כדי שלא יפריעו. אם הילדים בגיל חינוך שבו הם יכולים לנהוג בהתאם למעמד, ניתן להביאם (הרב יעקב רוז'ה).

אבֵּל אסור בשמחה ובהסחת דעת מהאבלות. לכן עליו להימנע מלהשתעשע עם ילדים שבאים לבקר (עי' שו"ע שצא, א). ביחד עם זאת, האבֵּל צריך לדאוג לילדיו ולהעניק להם את כל צרכיהם (עי' שלמת חיים יו"ד רו).

אכילה ושתיה של המבקרים שבאים לנחם. יש מנהגים שונים אם המנחמים אוכלים ושותים בבית האבֵּל או לא. כיום מקובל להתכבד בשתיה ואכילה.

שלום ומילות ברכה ופרידה. לא אומרים לאבֵּל "שלום" כי הוא אינו בשלימות, וגם האבֵּל אינו אומר "שלום" (שו"ע רפה, א). אם מישהו טעה ואמר "שלום" לאבֵּל, ישיב לו שהוא אבל, ומיום רביעי לאבלות והלאה יכול להשיב שלום (שו"ע שפה, א).

יש מתירים למנחמים ולאבֵּל לומר "בוקר טוב", "לילה טוב" וכד' (עי' מעולם ועד עולם). וכן מותר לנענע בראשם במקום "שלום", ללחוץ את ידו של האבֵּל ולחבק אותו (עי' שרידי אש ב, קיב). מותר לאבֵּל לברך ולהתברך באיחולים טובים כמו "כל טוב", "בשורות טובות", "כתיבה וחתימה טובה" וכד' (הגר"א נבנצל, י-ם במועדיה - אבלות סע' מא).

כשאומרים לאבֵּל "מן השמיים תנוחמו" וכדומה, נכון שיענה אמן (צרור החיים עמ' 73).

מצוות לעילוי הנשמה. חשוב וכדאי לתת צדקה לעילוי נשמת הנפטר. טוב לארגן לימוד ש"ס משניות. ניתן לקנות משניות שמחולקות לכרכים קטנים ולחלק אותן לכל מי שמוכן לקחת מסכת וללמוד אותה לעילוי נשמת הנפטר עד ליום השנה הראשון (יארצייט).

יש שכתבו שעיקר הנחת-רוח לנפטר היא בלימוד תורה. מי שמצליח להגדיל תורה ולהוסיף במהלך שנת האבלות שיעור תורה חדש, או ללמוד בעצמו יותר ולהשתתף בשיעורי תורה, גורם נחת רוח עצומה לנפטר, יותר מאמירת קדיש ואפילו יותר מכתובת ספר תורה חדש (עי' יבי"א יו"ד ג, כו).

קדיש ושליח ציבור

מעלת הקדיש. חובה על בניו של הנפטר לומר קדיש על הוריהם בשנת האבלות, ויש באמירתו מעלה גדולה ועילוי לנשמת הנפטר. שאר הקרובים כמו האחים של הנפטר ואפילו בעל שאשתו נפטרה, אינם צריכים לומר קדיש אבל רשאים לומר אם הם רוצים והוריהם אינם מקפידים על כך (ילקו"י ל, לו). אם אין בנים שאומרים קדיש על אביהם או אמם, ראוי שקרובים אחרים יאמרו (עי' רמ"א שעו, ד).

מי שבא להתפלל עם האבלים והוא בעצמו בשנת אבלות, יכול לומר קדיש יחד עם האבלים (הגר"מ אליהו בצרור החיים). וראוי שיאמר את הקדיש בשקט כדי שלא לפגוע באבלים.

במהלך השנה כשאומרים קדיש בבית הכנסת, צריך האבֵל להשתדל ולהתאמץ לעמוד ליד אבלים נוספים שאומרים קדיש ולומר את הקדיש בקצב שווה איתם. כך הציבור שומע היטב בלי להתבלבל ועונה "אמן" כראוי (שו"ת בנין ציון א, קכב).

סוגי הקדיש השונים. בסידור כתוב איזה נוסח של קדיש אומרים במהלך התפילה. העקרון הוא שאחרי אמירת פסוקים מהתנ"ך כגון תהילים – אומרים קדיש יתום. ואחרי לימוד תורה שבעל-פה כגון שיעור תורה בין מנחה לערבית, אומרים קדיש "על ישראל".

שליח ציבור בשנת האבלות. אשכנזים וחלק מעדות המזרח משתדלים שאבֵל על הוריו יהיה חזן בתפילה או לפחות בחלק מהתפילה, במהלך שנת האבלות (רמ"א שעו, ד; ילקו"י כט, ד).

בתפילות חגיגיות כמו שבת וחגים, הלל ומוסף – נוהגים האשכנזים שהאבֵל בשנת אבלותו אינו ניגש להיות חזן (רמ"א שם). בעדות המזרח מקילים בכך (צרור החיים עמ' 95; ילקו"י כט, ד-ה) אבל בתוך השבעה יש נוהגים שאינו חזן (צרור החיים).

נדגיש שאין חובה להיות חזן, ובוודאי שאין לעורר מריבה ח"ו על כך. יש יותר נחת רוח לנפטר כשבנו מוותר בשביל השלום.

סיום אמירת הקדיש. אשכנזים מפסיקים לומר קדיש לאחר 11 חודש, בין בשנה רגילה ובין בשנה מעוברת. למשל אם הקבורה היתה בתאריך ח' אדר, אומרים קדיש עד ז' שבט ולאחר מכן מפסיקים. ובשנה מעוברת שיש חודש אדר ב', אומרים עד ז' טבת.

ספרדים נוהגים להפסיק בסיום 11 חודש לשבוע אחד, ואז חוזרים לומר קדיש כ-3 שבועות עד סיום 12 חודש, גם אם השנה מעוברת (רמ"א שעו, ד; גשה"ח ל, ט, ג; ילקו"י ל, ה).

תפילה בבית האבל

מצוה להתפלל במנין בבית האבלים שלוש תפילות ביום (חוץ משבת), כדי שהאבל לא ייצא מביתו. אם אין אפשרות, נוהגים שהאבל הולך לבית הכנסת כדי להתפלל במנין ולומר קדיש, ולא יישב במקום הקבוע שלו (עי' שו"ע שצג, ג; ילקו"י כט, ג).

הבאת ספר תורה. כדי לקיים מנין בימי שני וחמישי מותר להביא ספר תורה לבית האבל בתנאי שיהיה מונח בארון קודש קטן, ואז אין צורך שיקראו בספר שלוש פעמים. יש לנהוג בכובד ראש בחדר שמונח בו ספר התורה. האבל רשאי להחליט שלא יובא ספר תורה לביתו, והוא יתפלל בבית הכנסת בימי קריאת התורה (חזו"ע ג, יח; הרב יעקב רוז'ה). נוהגים לפרוס מפה או טלית על השולחן שמניחים עליו את ספר התורה.

ברכת כהנים. יש מנהגים שונים אם אומרים ברכת כהנים או לא, ויש מקומות שאפילו החזן אינו מזכיר את הברכה ומיד אחרי "ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות" הוא ממשיך לברכת "שים שלום..." (עי' פני ברך י, כו). למעשה, בכל מקום יעשו כמנהג המקום.

עדות המזרח אומרים ברכת כהנים, אבל רובם נוהגים שהאבלים עצמם אם הם כהנים יוצאים החוצה לפני הברכה (שו"ע או"ח ככח, מג ובה"ל).

המשך התפילה. אין אומרים תחנון. קריאת התורה כרגיל. אין אומרים "למנצח מזמור לדוד". "ובא לציון" – אומרים את הפסוק הראשון "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה'", מדלגים על הפסוק השני "ואני זאת בריתי... מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם", וממשיכים "ואתה קדוש" והלאה.

בסיום התפילה מוסיפים פרק תהילים שנהוג לומר בבית האבל. הפרק מובא בסידורים. בימים רגילים אומרים "למנצח לבני קורח". בימים שאין בהם תחנון (כמו בחודש ניסן, בחודש תשרי מיום כיפור ואילך ובימים שאומרים בהם הלל) אומרים "מכתם לדוד".

עדות המזרח מוסיפים צידוק הדין והשכבה לאחר תפילת שחרית, ויש נוהגים גם לאחר תפילת מנחה.

תפילה בבית הכנסת. אם אין מנין בבית האבל והוא מתפלל בבית הכנסת, ישאלו את רב בית הכנסת והגבאים אם נוהגים לומר תחנון או לא משום שיש מנהגים

שונים בדבר. המשך הסעיף הוא רק אם אין מנהג ידוע לבית הכנסת.

התפילה תתנהל כרגיל בלי דילוגים: אומרים ברכת כהנים, תחנון, למנצח, "ואני זאת בריתי" (בתפילת ובא לציון גואל). האבל עצמו לא יאמר קטעים אלה, ואם הוא כהן ייצא החוצה לפני ברכת כהנים (מ"ב קלא, ד; ילקו"י כט, י; שו"ע או"ח קכח, מג).

אם האבל מעוניין להיות חזן, ידלג על תחנון, למנצח, "ואני זאת בריתי" וגם הקהל ידלג עמו (גשה"ח כ, ג, י; הליכות שלמה תפילה עמ' קלח).

לפי כל המנהגים אין מוסיפים בבית הכנסת בסוף התפילה פרק תהילים של בית האבל.

בראש חודש אפשר להתפלל בבית האבל, ובשעת אמירת ההלל יוצאים האבלים לחדר אחר עד סיום ההלל. במידה והתפילה מתקיימת בבית שבו נפטר המנוח, ראוי שההלל ייאמר מחוץ לבית ולכן המתפללים יוצאים מהבית בשעת אמירת ההלל (גשה"ח כ, ג, ה).

בתפילת מוסף של ראש חודש האבלים משתתפים בתפילה, אולם מישהו אחר יהיה חזן.

כיסוי מראות. אין להתפלל מול מראה או תמונה ולכן מכסים מראות או תמונות שנמצאות מול המתפללים (שו"ע או"ח צ, כג ומ"ב). יש נוהגים לכסות תמונות ומראות גם בשאר חדרי הבית כדי למעט בשמחה והתקשטות וכדי לבטא את העיסוק בכאב הפנימי במקום במראָה החיצוני, ואין חובה לעשות כן (עי' ילקו"י כח, ו).

שבת

הכנות לשבת. האבלות ממשיכה בשבת ואין מושג של 'לקום מהאבלות' לכבוד השבת. והראייה, שהשבת נכללת במנין ימי השבעה. אבל אין נוהגים בשבת דיני אבלות שניכרים כלפי חוץ כדי לא לפגוע בכבוד השבת. "אין אבלות בפרהסיא". אבל דברים שבצינעה כמו יחסי אישות, מקלחת ולימוד תורה אסורים בשבת. מותר לומר 'שניים מקרא ואחד תרגום' (שו"ע ת, א).

כשעה-שעתיים לפני שבת לובש האבֵל בגדי שבת ונעלי שבת, גם אם הוא לבדו בביתו (י-ם במועדיה סע' נב). מותר ללבוש בגדים מכובסים (גשה"ח).

אין היתר כללי להתקלח לכבוד שבת. אך כמו שנכתב מקודם, מצוי שהאבֵל רוצה להתנקות ולכן מותר לעשות מקלחת קצרה במים פושרים או קרים.

תפילות השבת. האבֵל מגיע לבית הכנסת לתפילות השבת (שו"ע שצג, ג). בחלק מהקהילות האבֵל נכנס אחרי "לכה דודי". אבלים אשכנזים נוהגים לשבת במקום שאינו מקומם הקבוע בבית הכנסת. עדות המזרח אינם משנים מקום בשבת (שו"ע שצג, ד).

מותר לאבֵל לומר או להשיב לציבור "שבת שלום" (עי' שו"ע שפה, ג; י-ם במועדיה סע' ט).

תפילות השבת מתנהלות כרגיל אף שהאבל נמצא בבית הכנסת: אומרים "צדקתך" במנחה ואשכנזים אומרים "אב הרחמים" במוסף (פמ"ג קלא, י).

סעודות השבת מתקיימות כרגיל. האבֵל רשאי לברך את ילדיו, לשיר "שלום עליכם" וזמירות שבת כרגיל (צרוך החיים, שש"כ סה, טו).

ניחום בשבת. נהוג לנחם בימות החול. מי שחושב שהאבֵל ישמח לביקור שלו בשבת, או שאין לו אפשרות לנחם בזמן אחר, יבוא לנחם בשבת. בסיום הביקור עדיף לומר נוסח מותאם לשבת (במקום "מן השמיים תנוחמו"): "שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא" (מ"ב רפז, א-ג).

בצאת השבת האבֵל חוזר לבגדי אבלותו. אם האבֵל מתפלל ערבית בבית הכנסת, מחליף בגדיו ונעליו כששב לביתו.

אם האבֵל מתפלל בביתו, מנהג האשכנזים שאומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול",

חולץ נעליו ומחליף בגדיו ואז מתפלל ערבית (ע"פ רמ"א תקנג, ב; שש"כ סה, לג; הרב יעקב רוז'ה).

בן עדות המזרח יכול להחליף בגדיו ונעליו לאחר ההבדלה (צרור החיים עמ' 82).

הבדלה. אם האבֵל מבדיל, ידלג על פסוקי השמחה ויתחיל ישר מהברכות: "בורא פרי הגפן" וכו' (פ"ת שעו, ב). נוהגים לברך על הבשמים כרגיל (מעולם ועד עולם לא, כד). אם לא האבל הוא שמבדיל, הנוסח כרגיל.

סיום השבעה

חגים. אם באמצע ה'שבעה' או ה'שלושים' חל אחד הימים הבאים: ראש השנה, יום כיפור, פסח, שבועות או סוכות – החג מפסיק את האבלות. כדאי לשאול רב איך לחשב את ימי השלושים במקרה כזה.

סעודה עם סיום השבעה. מנהג עדות המזרח לערוך סעודה בלילה שלפני סיום השבעה וכן לפני סיום השלושים וסיום שנת האבל. אם התאריך חל בשבת, מקדימים את הסעודה לחמישי בערב (מעולם ועד עולם). אין צורך לעשות סעודה גדולה וניתן להסתפק בכיבוד שיוכלו לברך עליו לעילוי נשמת הנפטר. המטרה העיקרית היא דברי התורה, החיזוק ורוממות הרוח שיאמרו בסעודה.

חישוב ימי השבעה וסיומם. על פי הכלל "מקצת היום ככולו", מסתיימת האבלות ביום השביעי בבוקר. לאחר תפילת שחרית נהוג שאחד המנחמים או בני המשפחה אומר לאבלים פסוקי נחמה מספר ישעיה (פרק ס):

קומו יקירים.

"לֹא יָבֹא עוֹד שְׁמִישָׁךְ, וִירַחֵךְ לֹא יֵאָסֶף, כִּי ה' יְהִי לָךְ לְאֹר עוֹלָם וְשָׁלָמוֹ
יְמֵי אָבְלָךְ. כְּאִישׁ אֲשֶׁר אָמַר תִּנְחַמְנוּ, כֵּן אֲנֹכִי אֲנַחֲמְכֶם, וּבִירוֹשָׁלַיִם
תִּנְחַמוּ".

בכך הסתיימו ימי ה"שבעה". מעת שהאבל קם מהשבעה, הוא יכול להחליף את החולצה הקרועה, גם לפני העליה לקבר (ילקו"י לה, ב).

אבלות שמסתיימת בשבת. אם היום השביעי חל בשבת מסתיימת האבלות בבוקר השבת, ואין לשבת שבעה במוצאי שבת.

עליה לקבר. נוהגים לעלות לקבר ביום השביעי לאחר שקמים מהאבלות. אם השבעה מסתיימת בשבת, עולים ביום ראשון (גשה"ח כט, ו).

טבילה במקוה. אין צורך לטבול במקוה לאחר העליה לקבר. אבל חלק מעדות מרוקו, פרס ותימן נוהגים שהאבלים טובלים. אשה יכולה לטבול אם היא בימים שמותרת לבעלה. בגלל שזו אינה טבילה רגילה של טהרה מנידה, אין צורך להקפיד על דיני חציצה. אין צורך להחליף את המים במקוה לאחר הטבילה.

דיני ה'שלושים'

תספורת וגילוח. שלושים יום מעת הקבורה לא מתגלחים ומסתפרים. מותר לאשה להסיר שער רגליים וכד' (נטעי גבריאל ג, ל). עדות המזרח מתירים לאשה להסתפר כרגיל (שו"ע שצ, ה).

מותר לאשה לצבוע את השיער (הרב יעקב רוז'ה).

באבלות על הורים מותר להתגלח ולהסתפר רק לאחר היום השלושים ואחד. וכדי לבטא שלאבל קשה מצד עצמו לחזור לשיגרה, נוהגים שחבר או קרוב מעירים לו שעליו להתגלח ולהסתפר (שו"ע שצ, ד; אג"מ יו"ד ג, קנו).

ציפורניים. אין לגזור ציפורניים בכלי כל השלושים (אך אין איסור בידיים או בשיניים) (שו"ע שצ, ז). אם הציפורניים גדולות, מותר לגזור אותם ביום שישי לכבוד שבת (גשה"ח כא, יא). אשה נשואה מותרת לגזור ציפורניים כרגיל לאחר השבעה (הרב יעקב רוז'ה).

רחיצה. אשכנזים נוהגים שלא לרחוץ רחיצה של תענוג כגון הליכה לבריכה, אבל שחייה לצורך בריאות מותרת. עדות המזרח מקילים להתרחץ כרגיל. מקלחת קצרה

לנקיון מותרת לפי כולם גם במים חמים (גשה"ח כב, ז; ועי' שו"ע שפא, א).

ביגוד. לא לובשים בגדים חדשים, אבל גרביים ולבנים חדשים מותר (מעולם ועד עולם לג, כט).

מותר לאבֵּל לכבס ולגהץ (פני ברוך יח, ח). וכן ללבוש בגדים מכובסים ומגוהצים (ערוה"ש סי' שפט).

קניות. אין איסור לקנות רהיטים, מוצרי חשמל לבית וכד' אחרי השבעה (ילקו"י לח, ד). אם יש לאבֵּל אפשרות, ראוי להמתין לאחר השלושים (עי' מעולם ועד עולם לג, ל; חיי עולם כו, כ).

נוהגים לא לקנות בגד חדש עד לאחר השלושים (עי' שו"ע שפט, ה; חיי עולם כו, טז). אשכנזים מחמירים באבלות על הורים ולא קונים בגדים חדשים אם הם בגדר 'מותרות' כל השנה הראשונה, גם לא לכבוד החגים (עי' רמ"א שפט, ג). מותר לקנות בגד פשוט או נעליים הנחוצים לאבֵּל (מעולם ועד עולם לד, ד).

שינוי מקום בבית הכנסת. בימות החול במהלך השלושים האבֵּל אינו יושב במקומו הרגיל. אשכנזים מחמירים לשנות מקום גם בשבתות בשלושים (מעולם ועד עולם). עוד מחמירים האשכנזים לגבי אבלות על אב ואם, לשנות מקום בימות החול כל השנה

הראשונה (שו"ע שצג, ב-ד).

חפצי הנפטר. מותר להשתמש בבגדי הנפטר ובחפציו בכל דרך שרוצים. את הנעליים נוהגים לזרוק (צרוח החיים עמ' 123).

סיום השלושים. אבלות על בן זוג ובת זוג, אח ואחות, בן ובת מסתיימת ביום השלושים. לכן מותר להשתתף לאחר השלושים בשמחות, חתונות וכד' כרגיל.

את האבלות סופרים מהקבורה ולא מהפטירה, ובימי השבוע היום השלושים יוצא תמיד יום אחד אחרי יום הקבורה. למשל אם הפטירה היתה ביום ראשון, והקבורה היתה ביום שני, היום השלושים יהיה לאחר ארבעה שבועות, ביום שלישי. ביום שלישי בבוקר נוהגים לעלות לקבר ומסתיימים מנהגי האבלות של השלושים.

על אב ואם שנפטרו האבלות נמשכת שנים עשר חודש מיום הקבורה, ובהם נמנעים משמחות. גם בשנה מעוברת שיש אדר א' ואדר ב', מונים רק 12 חודש.

עליה לקבר. נוהגים לפקוד את הקבר ביום השלושים ולומר פרקי תהילים כמו ביום השנה (היארציט). אם יום השלושים חל בשבת או בחג, עדיף לעלות ביום ראשון מאשר להקדים, כדי שלא יתבלבלו האבלים לחשוב שנגמרו דיני השלושים באזכרה לפני שבת (הרב רוז'ה). אם אין חשש לטעות, עדות המזרח מעדיפים להקדים ליום חמישי (מעולם ועד עולם).

מותר לעלות לקבר במהלך שנת האבלות ולהתפלל לעילוי נשמת הנפטר. יש להשתדל לא להתפלל שם על בעיות של אנשים אחרים, כי לפי הקבלה נשמת הנפטר טרודה בדינה (גשר החיים כט, ב).

מותר לאבֵּל לאחר השבעה, במהלך שנת האבלות, להשתתף בהלוויה של אדם אחר (רמ"א שצג, א).

מצבה. טוב להקים מצבה בסוף השבעה או לקראת ה'שלושים'. ויש שמאחרים עד יום השנה (מעולם ועד עולם מד, א). נכון להקפיד שהאותיות על המצבה לא יהיו בולטות אלא בשווה למצבה או שקועות בתוכה (מעולם ועד עולם מד, יב). יש לכתוב תאריך עברי בלבד (גשה"ח כח, ד; ילקו"י נ, ו-ז).

שיהיו לכם בעזרת ה' כוחות מחודשים
להתמודד עם אבידתכם
ובשורות טובות לכם ולכל ישראל
מן השמיים תנוחמו